

Б.А. Досова, С.Б. Стамбулов*, Н.Қ. Өмірбек

*Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан
(E-mail: bibigul.dosova@mail.ru, serstam@mail.ru, nurik98k@yandex.ru)*

Аймақтық қауіпсіздік кешені теориясының рөлі мен маңыздылығы

Жаңа әлемдік тәртіптің қалыптасуы жағдайында аймақтық қауіпсіздік мәселесінің ерекшеліктерін кешенді түрде зерттеу маңызды болып саналады. Әдістемелік тәсілдер халықаралық қатынастардың жүйесіне, қауіпсіздік жүйесін құрылымдауға және олардың көпжақты элементтерін айқындауға қатысты жаңа анықтамалар мен бағыттарды ескеруді талап етеді. Мақала тақырыбының өзектілігі аймақтық қауіпсіздік кешені теориясының негізгі ережелерін салыстыра қарастырумен анықталған. Мақала авторлары әртүрлі мектептер мен бағыттардың шеңберіндегі парадигмаларды ескере отырып, тарихи ракурста аймақтық қауіпсіздікті қамтамасыз ету тәсілдерінің арақатынасы мәселелерін қарастырған. Авторлар қауіпсіздіктің аймақтық кешені теориясы аймақтық қауіпсіздік мәселелерін зерттеу барысында маңызды болып саналады деген қорытынды шығарады.

Кілт сөздер: қауіпсіздік, аймақтық қауіпсіздік, халықаралық қауіпсіздік, қауіпсіздіктің аймақтық кешені теориясы, халықаралық қатынастар теориясы.

Kipicne

Қазіргі кезеңдегі халықаралық қатынастар жүйесінің өзгеруі XX ғ. аяғы — XXI ғ. басында кең тараған аймақтандыру үрдісімен тығыз байланысты. Аталған үрдістердің шеңберінде қазіргі әлемдік саясаттың объекті және субъекті рөлін атқара бастаған және халықаралық қатынастар жүйесінде халықаралық жүйенің жаһандық деңгейі мен ұлттық мемлекет деңгейі арасындағы «орта» деңгейді иеленген жаңа акторлар — аймақтар халықаралық аренадағы маңызды орынға ие.

Сондықтан, халықаралық қатынастарды зерттеудің ерекше объектісі ретінде қауіпсіздіктің аймақтық құрылымына деген қызығушылық алдымен «қырғи–қабак» соғыстан кейінгі халықаралық қатынастар жүйесінің аймақтандыру сипатына ие болуымен анықталды. Аймақтық деңгейдегі негізгі шешімдерді қабылдаудағы аймақ дербестігінің қалыптасуы және жаһандық деңгейдегі шиеленсушіліктің төмендеуі ұлттық/аймақтық деңгейлердегі аймақтық қауіпсіздік жүйесінің қалыптасу мәселелерін өзекті етті.

Кез келген мемлекеттің сыртқы саяси қызметінің табыстары өзінің ұлттық мүдделерін қалыптастырудың нақтылығы мен анықтығына, сондай-ақ мемлекеттің осы мүдделерді іске асырудың жолдары мен құралдарын айқын түсінуіне де байланысты. Сыртқы саясатты қалыптастырудың ең негізгі факторларының бірі ұлттық қауіпсіздіктің барлық нысандары мен шарттарын қамтамасыз ету болып табылады.

Ең кең мағынада қауіпсіздік — бұл негізгі құндылықтарға төнетін қауіп–қатерден қауіпсіз болу жағдайы.

Әлемнің өзара тәуелділігінің өсуіне байланысты бұл проблема аймақтық және халықаралық қауіпсіздік шеңберінде одан әрі дамып келеді. Бұндай жағдайдағы алғышарт ретінде ұлттық мүдделерді іске асыру және халықаралық жағдайға әсер ету үшін мемлекеттің қуаты әскери күштен басқа экономикалық және ішінара экологиялық құрамдастарды қамтуы тиіс деген қағида орын алады. Қауіпсіздік мәселелерін қайта пайымдауға әсер еткен басқа факторлар да баршылық. Солардың бірі — жаңа технологиялар саласындағы революция. Нәтижесінде «егемендіктен тыс акторлар» деп аталатын, яғни халықаралық қатынастардың мемлекеттік емес қатысушылары бұрын қуаттары жетпеген қауіпсіздік саласында үлкен рөл атқаруға қабілетті болды. Бұл жағдай қауіп тек басқа мемлекеттен немесе олардың тобынан шыға алады деген қағиданы негізге ала отырып қауіпсіздік тұжырымдамасын құру — саясатты қалыптастыруда жеткіліксіз екендігін түсінуге алып келді. Ресейде, Израильде, АҚШ-та және басқа да елдерде террористік актілер мұны айқын көрсетті.

«Қауіпсіздік» ұғымын пайдаланғанда оған байланысты сұрақтарды нақтырақ қарастыру мақсатында қауіпсіздік құрамына кіретін түсініктерді ажырата білген жөн. Жалпы оларды екі негізгі

* *Корреспондент автор. E-mail: serstam@mail.ru (С.Б. Стамбулов)*

топқа бөлуге болады. Бірінші топқа тұлғаның, қоғамның, мемлекеттің қызметіне байланысты қауіптердің функционалды түрлері және олардан қорғану құралдары жатады. Бұндағы қауіпсіздіктің түрлері: этномәдени, әлеуметтік-экономикалық, саяси, техногенді, ақпараттық, әскери, медициналық-биологиялық. Екінші топтағы түсініктер қарастырылатын объектіге байланысты: тұлғаның қауіпсіздігі, әлеуметтік топтың (діни, ұлттық) қауіпсіздігі, қоғамдық қауіпсіздік, мемлекеттік қауіпсіздік, ұлттық қауіпсіздік, аймақтық қауіпсіздік және халықаралық (жаһанды) қауіпсіздік.

Осылардың ішіндегі «аймақтық қауіпсіздік» өзінің экономикалық, саяси және мәдени дамуының нысандары мен жолдарын егеменді түрде айқындау; әскери агрессияға, экономикалық және саяси диверсияларға қауіп-қатерлерге тойтарыс беру; сондай-ақ өздерінің ішкі істеріне араластырмау мақсатында әлемнің белгілі бір өңірлерінің елдері арасындағы қатынастар жүйесі болып табылады.

Зерттеу әдістері

Мақалада көтерілген мәселелерді зерттеу барысында теориялық таным әдістерінің ішінен эмпирикалық таным, жүйелеу, сонымен бірге салыстырмалы талдау әдістері қолданылды. Бұл әдістер аймақтық саяси үрдістердің қарама-қайшылығын, аймақтық және ұлттық саяси өмір компоненттерінің өзара байланысын ескере отырып, қауіпсіздіктің аймақтық кешені теориясының құбылыстарын қарастыруға мүмкіндік береді. Эмпирикалық таным әдісі нақты аймақтық саяси құбылыстар мен үрдістер немесе нақты бір мемлекеттің саяси үрдістері мен құбылыстары жөніндегі жаңа білім алудың құралы болды.

Сонымен қатар, қауіпсіздіктің аймақтық кешені теориясының даму тенденцияларын, әртүрлі субъективті және объективті факторлардың рөлін жан-жақты зерттеуге мүмкіндік берген жүйелеу әдісі қолданылды. Салыстырмалы талдау әдісінің негізінде аймақтық қауіпсіздікке тікелей қатысы бар қауіпсіздіктің аймақтық кешені теориясының негізгі ережелері мен тұжырымдарына талдау жасалды.

Мәселені талқылау

«Халықаралық (жаһандық) қауіпсіздік» ұғымы бейбітшілікті қолдау, әскери қақтығыстарды болдырмау және жою, мемлекеттерді, халықтарды олардың өмір сүру құқықтары мен егемендіктеріне қол сұғушылықтан қорғау мақсатында олардың ынтымақтастығымен айқындалатын мемлекеттер арасындағы қатынастардың жай-күйін білдіреді. «Халықаралық қауіпсіздік» бірыңғай жаһандық саяси кеңістік пайда болған кезде мүмкін болады. Қазіргі таңда құрылып отырған халықаралық қауіпсіздік жүйесі жалпы ғаламшарлық сипатқа ие және ұлттық, аймақтық пен жаһандық деңгейлерде жүзеге асырылады.

Халықаралық саясаттың жаһандық және аймақтық деңгейлерінің ұштасуы әрдайым халықаралық қатынастар теориясындағы қиындықтардың бірі болды. Ғалымдардың көпшілігі өңірлік ерекшеліктерді елемей жаһандық әлемдік саяси процестерге жұмылады немесе жалпы әлемдік жүйелік контексті жете бағаламауға әкеп соқтыратын жеке бір өңірге ерекше көңіл бөледі. Жаһанды да, аймақтық та ерекшеліктерді дұрыс ескеретін толыққанды жүйені құра алған зерттеушілер саны аз [1, 13].

Бүгінгі таңда халықаралық саясаттың аймақтық өлшемін талдаудың неғұрлым тиімді әзірленген әдістемесі аймақтық қауіпсіздік кешендерінің теориясы (АҚКТ) болып табылады. Оның авторлары — Копенгаген халықаралық қатынастар мектебінің көрнекті өкілдері болып табылатын британдық Барри Бузан (Barry Buzan) және даниялық Оле Вивер (Ole Weaver).

Олар «Аймақтар мен державалар: халықаралық қауіпсіздік құрылымы» атты кітабында АҚКТ туралы толық және түпкілікті түрде баяндаған. Теория ең алдымен қауіпсіздік мәселелеріне арналған болса да, оны тұтастай алғанда халықаралық саясатты талдау құралы ретінде де қарастыруға болады, себебі қауіпсіздік проблемалары халықаралық саясаттың өзегі болып табылады.

Бузан-Вивер теориясындағы ең басты орынды «секьюритизация» категориясы алады. Бұл — «нәтижесінде саяси қоғамдастықта қандай да бір процесі немесе субъектіні жоғары мәнді референттік объектіге экзистенциалды қатер ретінде интсубъективті қабылдауы құрастырылатын және осы қауіпті көрсету үшін кезек күттірмейтін және айрықша шаралардың қажеттілігі танылатын дискурсивті процесс». Қазіргі әлемде қорғауға жататын секьюритизацияның референттік объектілері ретінде көп жағдайда ұлт және мемлекет болып табылады. Алайда басқа да объектілер (адам құқықтары, қоршаған орта, дін және т.б.) референттік ретінде әрекет ете алады.

Осылайша қауіпсіздікке төнетін қауіп-қатерлер априори және объективті болмаса да, «өздігінен өздері» беріле салған жоқ. Әлеуметтік субъектілер оларды секьюритизацияның саяси процесі

барысында құрастырады. Бірақ секьюритизацияны мүлдем негізсіз және кездейсоқ процесс ретінде де түсінуге болмайды. Оған бірқатар объективті және материалдық жағдайлар әсер етеді. Көршілес елді секьюритизацияға ұшырату қабілеті (яғни қауіп түрінде ұсыну) екі мемлекет арасындағы тарихи өшпенділіктің ұзақтығы мен қарқындылығына, олардың арасындағы күштердің арақатынасына және т.б. байланысты.

Секьюритизация процестерінің қарқындылық индикаторлары қарулы қақтығыстар, қару-жарак жарысы, этникалық тазалау және басқа да төтенше шаралар болуы мүмкін. Әлемнің барлық өңірлерін екі негізгі топқа — қауіпсіздіктің әскери-саяси проблемалары басым (Шығыс және Оңтүстік Азия, Таяу Шығыс, едәуір дәрежеде посткеңестік кеңістік) және қауіпсіздіктің басқа секторлары басым (Солтүстік және Оңтүстік Америка, Еуропа) деп бөлуге болады [2, 8].

Қауіпсіздік саласындағы мемлекетаралық қатынастарды зерттеуде географиялық және саяси кеңістіктің орналасу мәселесі өте маңызды. Көп жағдайда халықаралық саясат субъектілердің географиясын түсінуінің нәтижесі болып табылады. Осыған байланысты, мемлекеттің шекара бойынша кіммен және қалай шектесетіні оның қауіпсіздік жағдайын бағалау үшін негізгі параметр ретінде дәстүрлі түрде әрекет етеді. Қуатын көрсетуде ерекше қабілеттері бар күштер үшін аймақтық сәйкестілік одан да маңызды болып көрінеді. Олар тек қана көрші мемлекеттерден туындайтын қатерлерді ғана емес, сонымен қатар белгілі бір кеңістіктегі арнайы бір мүдделерді, мәртебелер мен саяси ықпал дәстүрлерін секьюритизациямен сипаттайды.

Аймақ дегеніміз — екі немесе одан да көп мемлекеті бар және олар өзара арақатынасқа түсіп, бір-біріне мейірімділік немесе дұшпандық арқылы әсер ету үрдісімен анықталған өңір. Аймақтың қауіпсіздігін қамтамасыз етудің бұл екі әдісі де өңірдегі мемлекеттерді алаңдатады. АҚКТ-нің негізгі идеясы — географиялық нысандарда қауіпсіздіктің элементтерін топтастыру жолдары. Аймақтағы әр актордың қауіпсіздігі басқа акторлардың қауіпсіздігімен өзара байланысты. Деколонизациядан бері аймақтық қауіпсіздік үлгісі жаһандық саясатта маңызды бола бастағандығы расталды. Қазір аймақтар мен олардың қауіпсіздігі неғұрлым өздігінен басқарылатын, дербес және ықпалды болуымен сипатталады. Қақтығысушы аймақта жатқан елдер қақтығыстарға немесе соғысқа тікелей қатыспауы мүмкін, бірақ сонымен бірге олар халықаралық қатынастардың анархиялық табиғаты мен географияның арақатынасына байланысты қауіп-қатерге ұшырауы мүмкін деп саналады. Енді жергілікті күштердің әрекет жасауға көбірек кеңістігі бар [3, 185].

АҚКТ басты тұжырымдамасы бойынша жаһандануға қарамастан, халықаралық қатынастардағы қауіпсіздік мәселелерінің көпшілігі бұрынғысынша аумақтық сипатқа ие және олардың дәрежесі географиялық қашықтыққа тікелей байланысты болып келеді. Бузан мен Вивер «АҚКТ-бұл географиялық факторлар ең елеулі орталық орын алатын қауіпсіздік теориясы» екенін атап өтті. Көптеген мемлекеттер негізінен өз көршілерінің әлеуеті мен ниеттеріне байланысты алаңдаушылықты бастан кешіреді. Осыған байланысты қауіпсіздік саласындағы өзара тәуелділік қатынастары әдетте өңірлік кластерлер — «қауіпсіздік кешендерінде» шоғырланады. Бузан мен Вивер қауіпсіздіктің аймақтық кешенін (АҚК) «секьюритизация процестері және десекуритизация процестерінің өзара тәуелділігінің жоғарылығына байланысты қауіпсіздік мәселелерін бір-бірінен бөлек талдауға немесе шешуге болмайтын акторлардың жиынтығы ретінде анықтайды».

Қауіпсіздік кешені ұлттық қауіпсіздікке байланысты мүдделері ортақ болып келетін, ұлттық қауіпсіздіктерін бір-бірінен бөлек қарастыру мүмкін емес екендігіне көздері жеткен мемлекеттер тобы ретінде анықталады. Қауіпсіздік кешені бәсекелестік пен өзара мүдделіліктің өзара тәуелділігін айрықша көрсетеді.

Мемлекет қауіпсіздіктің тірек нысаны болып табылады, ал мемлекеттік емес субъектілер өңірдің қауіпсіздік жүйесін айқындауда, өзгертуде, ықпалдауда және күйзелісте өзінің маңызды рөлін атқарады. Енді халықаралық қауіпсіздіктің күн тәртібі кеңейтілді және экономикалық, экологиялық, коммерциялық, энергетикалық қауіпсіздікті және т.б. қамтиды.

АҚКТ-нің негізгі тұжырымдамалары келесілерді қамтиды: сарапшылар мен мамандарға қарастырылып жатқан аймақты талдауға көмектесетін аналитикалық құрылғы, аймақтың орналасуы мен қалыптасуын толық түсінуге көмектеседі, оған эмпирикалық құбылыс береді, АҚКТ әртүрлі өңірлердің аймақтық қауіпсіздігін талдау және салыстыру үшін негіз береді. Бұл әдіс аймақтық қауіпсіздік динамикасының салыстырмалы тәуелсіздігі жергілікті және жүйелі түрде бөлінетіндей етіп жасалады.

АҚКТ аймақтық интеграцияға қатысты 1970-ші жылдардан бастап халықаралық қатынастарда қарастырылып келе жатқан регионализммен шатастырылмауы керек. «Аймақтар мен державалар»

еңбегінде Бузан мен Вэвер бұрын халықаралық аймақтарды тұжырымдамалау әрекеттерін сәтсіз деп санайды.

АҚКТ өңірлік кешендердің әр қилы түрлері мен нысандарын ұсынады. Ең жалпы типологияға сәйкес мұнда стандартты және «концентрацияланған» АҚК-лар ерекшеленеді. Б. Бузан мен О. Вивердің айтуынша екеуінің негізгі айырмашылығы біреуінде осы аймақтағы қауіпсіздік қатынастарының серпіні оның орталығында орналасқан бір державамен анықталады және осы «орталық актордың» ерекшелігіне байланысты авторлар көрініс табуы мүмкін үш нысанды атап өтеді: қуатты мемлекетке — Ресей посткеңестік кеңістіктегі «концентрацияланған» кешеннің түрі; ұлы державаға — АҚШ — Солтүстік Америкада; ақырында институтқа негізделген (институционалдық АҚК) — Еуропалық Одақ сияқты «концентрацияланған» кешендер түрлері бар [4, 159].

АҚК екі түрінде де анархиялық қарым-қатынастар сақталады, бірақ ол қатынастардың деңгейі әртүрлі. Стандартты АҚК-ларда құрылымдарындағы теңгерімге байланысты кешен құраушыларының егемендігі жоғары, ал «концентрацияланған» АҚК-ларда қатысушылар арасындағы қарым-қатынас «орталық актордың» іс-әрекеті арқылы, институционалды механизмдер көмегімен немесе классикалық күш көрсету саясаты арқылы реттеледі, бірақ қатысушылардың де-юре тәуелсіздігі сақталады.

Қауіпсіздіктің негізгі мүдделерін оқшаулау тұрақты сипатта болуы тиіс. Державаның тарихи жадымен және қалыптасқан қарым-қатынас практикасына негізделген оның қауіпсіздігі мүдделері тұрғысынан өңірді бағалау кезінде орнықты түрде аймақтық құрылымға тартылуы туралы айтуға мүмкіндік береді [3, 186].

АҚКТ конструктивистік және реалистік тәсілдерді кеңінен қолданады. АҚКТ-нің конструктивистік компоненті оның секьюритизация теориясына сүйенуіне, яғни сол немесе басқа проблемалар қауіпсіздік мәселелері мәртебесін алатын қоғамдық саяси процестерді талдауына байланысты. АҚКТ-да айқын геосаяси құрамдас бөлігінің болуы, негізгі халықаралық акторлардың (мемлекеттердің) аумақтылығына және олардың арасындағы күштерді бөлудегі полярлыққа екпіні оны реализммен жақындастырады. Алайда, жаһандық жүйе деңгейіне басты назар аударатын заманауи реалистік парадигманың ең ықпалды бағыты неореализмге қарағанда, АҚКТ халықаралық саясаттың аймақтық өлшеміне баса назар аударады. Бузан мен Вивер неореализмді халықаралық қатынастардың реалистік теориясын «геосаяси және тарихи нақтылықтан акторларды бір-біріне сәйкес және локалданбаған етіп анықтайтын, абстрактілі жүйелік теорияға қарай бұрып кетті» деп сынға алады. Олардың пікірінше, сол арқылы мемлекеттердің табиғи сипаты бойынша аумақтылығы және географиялық орналасу тұрақтылығы туралы халықаралық саясаттың базалық аксиомасы ескерілмейді.

Бузан мен Вивер аймақтық қауіпсіздік кешендері 1500 жылдан кейін, яғни әлемдік саясаттың жаһандық жүйесі пайда болғаннан кейін ғана қалыптаса бастағанын атап өтті. Осы кезеңге дейін қауіпсіздік динамикасы көптеген жергілікті және жеке жүйелер аясында өрбіді. Жаһандық жүйелік деңгей әлі болмағандықтан, бұл жеке жүйелер әлі де аймақтық ішкі кішігірім жүйелер болған жоқ, бірақ іс жүзінде олар тәуелсіз «әлемдер» болды.

Ғаламдық жүйенің пайда болуымен оған кірген АҚК өзінің дамуында үш сатыдан өтті: 1) модерн дәуірі — 1500–1945 жж. 2) қырғи қабақ соғыс және деколонизация — 1945–1989 жж. 3) қырғи қабақ соғыс аяқталғаннан кейінгі кезең — 1990 жылдан қазіргі уақытқа дейін. Осы бес ғасыр ішінде жаһандық халықаралық жүйенің пайда болуымен қатар, үстемдік етуші саяси форма ретінде еуропалық типтегі егемен аумақтық мемлекет пайда болды және таралды. Сонымен қатар, ең қуатты бірнеше мемлекет шынымен де жаһандық ойын өткізіп, тіпті өзінің шалғай аймақтарға да өздерінің қуатын көрсетіп жатыр. Бірақ мемлекеттердің көпшілігі үшін халықаралық қауіпсіздік саясаты жақын көршілер шеңберімен, яғни аймақтық өлшеммен шектеледі.

Қырғи қабақ соғыс аяқталғаннан кейін халықаралық саясаттағы аймақтық қауіпсіздік деңгейінің маңыздылығы арта түсті. Қазіргі заманғы аймақтық қауіпсіздік кешендерінің салыстырмалы дербестігі қырғи қабақ соғыс кезіндегі супер державалардың биполярлығының қатаң құрылымынан түбегейлі ерекшеленеді. Сонымен қатар, қырғи қабақ соғыстың аяқталуы 1970 жылдардан бері байқалып келе жатқан қауіпсіздік мәселелерін әскери емес проблемалар мен акторлардың маңыздылығын арттыру бағытында өзгерту процесін жеделдетті [2, 9].

XXI ғасырдың басында халықаралық қауіпсіздікке сипаты жағынан жаңа қауіптердің жиынтығы қалыптасты. Тікелей бәсекелестіктен туындайтын, ең алдымен, ең қуатты әскери күштер мен олардың одақтары арасындағы «ескі» қауіп-қатерлер (мемлекетаралық ядролық қақтығысқа және кең

көлемді соғысқа алып келу мүмкіндігі) артта қалды. Бүгінгі күні «ескі» қауіп-қатерлердің көпшілігі аса маңызды емес күйде деп айтуға болады.

Бүгінгі «жаңа» қауіп-қатерлерге халықаралық терроризм, жаппай қырып жою қаруларын тарату және оларды жеткізу құралдары, сондай-ақ ішкі қарулы қақтығыстар кіретін үштік кіреді. Оларға жақын орналасқан — «халықаралық қарулы интервенциялар» феномені, ол кейбір жағдайларда пайда болатын қатерлерді бейтараптандырушы рөлін атқара алады, бірақ басқа жағдайларда қауіпке айналады. Бұл қауіптер бұрын да болған. Бірақ ол кезде «ескі» қатерлердің өзектілігі жоғары болды. Соңғы жылдары «жаңа қауіптердің» басымдықтарының едәуір артуы ішкі потенциалдың дамуымен және осы қатерлердің әрқайсысының қауіптілігімен және олардың үйлесімімен түсіндіріледі.

Халықаралық қауіпсіздіктің жаһандық мәселелері аймақтық қауіпсіздік кешендерінде көбірек көрініс табады. Бірақ олардың әлемнің әртүрлі аймақтарындағы көрінісі бірдей емес. Аймақтық процестерге сырттан әлемнің жетекші державаларының жоспарланған саясаты әсер етеді. Бірақ әлемнің белгілі бір аймағында негізінен немесе тек белгілі бір аймаққа тән жергілікті проблемалар ерекше мәнге ие.

Тарих қарулы қақтығыстардың ықтималдығын олардың арасындағы қашықтыққа кері пропорционал екенін көрсетеді, қауіп-қатерлер көбінесе жақын аймақтарға тез тарайды. Жаһандану және ғылыми-техникалық революция бұл тұжырымның маңыздылығын едәуір төмендетіп жіберді, бірақ оны толығымен жойған жоқ.

Жетекші мемлекеттердің негізінен «жаңа» қауіп-қатерлерге қарсы тұруы үшін жеке аймақ істеріне араласу немесе оларға қатысу жүйесі әлі де өзінің қарқындылығына жеткен жоқ. Сондықтан аймақтардағы әлемдік саясаттың көптеген қатысушылары автономды болып келеді, бұл әртүрлі аймақтардағы процестерді біркелкі етеді. Сондықтан жаһандық қауіпсіздік мәселелерін (негізгі қауіптер, оларға қарсы тұру жолдары, кәдімгі қару-жарақтың орны мен рөлі, жаппай қырып-жою құралдары және т.б.) талдаумен қатар нақты аймақтардағы үдерістердің бірегейлігін назардан тыс қалдырмауы керек [1, 63].

Қорытынды

Қауіпсіздік саласындағы жаңа аймақтық үрдістерге деген жаһандық және жеке тәсілдердің арасындағы алшақтықтың орнын толтыру қажеттілігі аймақтық деңгейдегі қауіпсіздіктің жаңа концепцияларының пайда болуына себепші болды. Мұның ең құрылымдалған талпынысы Б. Бузан және О. Вивердің еңбектерінде өңделген қауіпсіздіктің аймақтық кешені теориясы болды. Бірақ аталған теория қауіпсіздікті қабылдаудың конструктивистік элементін ескергенімен, аймақтағы әскери стратегиялық үрдістерді талдауға бағытталып, әлемдік жүйенің трансформациялануы контекстінде пайда болған аймақты қалыптастыратын қауіпсіздік үрдістерінің толық жиынтығын көрсетпеді.

Қауіпсіздіктің аймақтық кешені теориясын жеке аймақ мысалында (талдаудың басқа батыстық емес аймақтарға экстраполяциялану мүмкіндігін ескере отырып) дәстүрлі емес қауіп-қатерлер тұрғысынан қайта ойластыру мүмкіндігіне ие. Бірақ, Б. Бузан және О. Вивердің қауіпсіздіктің аймақтық кешені теориясы аймақтық қауіпсіздік үрдістеріне талдау жасаудың бірден-бір ғана тұжырымдамалық құрылымдық талпынысы болып саналады.

Сондықтан, бұл теорияны жекелеген аймақтың шеңберіндегі және қауіпсіздіктің динамикасын және аймақаралық үрдістерді талдау үшін қолдануға болады. Демек, қауіпсіздіктің аймақтық кешені теориясына сүйеніп, белгілі бір аймақтағы аймақтық үрдістерді, қауіпсіздіктің қосымша аспектілеріне талдау жасау теорияның одан әрі қайта ойластыруын ескере отырып тұжырымдамалық түрде негізделген және дәлелденген деп айтуға болады.

Б. Бузан мен О. Вивердің аймақтық қауіпсіздік кешендерінің теориясы кейбір түзетулерді ескере отырып, аймақтық халықаралық саяси процестерді және олардың жаһандық контекстпен байланысын талдауға көмектесетін қуатты әдіснамалық құрал болып табылады деген тұжырым шығаруға болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Современная международная безопасность: учеб. пос. / В.М. Кулагин. — М.: КНОРУС, 2012. — 432 с.
- 2 Лукин А.Л. Теория комплексов региональной безопасности и Восточная Азия / А.Л. Лукин // Ойкумена. Регионоведческие исследования. — 2011. — № 2(17). — С. 7–19.

3 Эйвазов Дж.А. Теория региональных комплексов безопасности в изучении политической системы постсоветского пространства / Дж.А. Эйвазов // Национальная безопасность России в глобализированном мире: состояние, вызовы, риски и механизмы устойчивого развития: Сб. тр. междунар. науч. конф.: [В 2 ч.]. / под общ. ред. проф. В.П. Шалаева. — Йошкар-Ола: Поволж. гос. технол. ун-т, 2015. — Ч. 1. — 410 с.

4 Эйвазов Дж.А. Секьюритизация и региональная активность держав на примере политики России в Украинском кризисе / Дж.А. Эйвазов // Международные процессы. — 2017. — № 4. — С. 156–173.

Б.А. Досова, С.Б. Стамбулов, Н.К. Омирбек

Роль и значимость теории комплекса региональной безопасности

В условиях формирования нового мирового порядка представляется особо важным комплексное рассмотрение специфики проблем региональной безопасности. Методологические подходы помогают учитывать новые дефиниции и направления научного знания, касающиеся системы и теории международных отношений, структурирования системы безопасности, выявления ее многосторонних элементов. Актуальность темы представляется в рассмотрении и соотношении основных положений теории комплекса региональной безопасности. Авторы рассмотрели проблему соотношения подходов региональной безопасности в историческом ракурсе и с учетом различия парадигм в рамках теории комплекса региональной безопасности и пришли к обоснованному выводу о том, что теория комплекса региональной безопасности является эффективной в изучении проблем региональной безопасности.

Ключевые слова: безопасность, региональная безопасность, международная безопасность, теория комплекса региональной безопасности, теория международных отношений.

B.A. Dosova, S.B. Stambulov, N.K. Omirbek

The role and significance of the theory of regional security complexes

In the context of the formation of a new world order, a comprehensive review of the specific problems of regional security is particularly important. Methodological approaches help to take into account new definitions and areas of scientific knowledge regarding the system of international relations, structuring the security system and identifying its multilateral elements. The relevance of the topic appears in the consideration and correlation of the main provisions of the theory of the regional security complex. The authors consider the problem of the balance of regional security approaches in a historical perspective and taking into account the differences in paradigms within the framework of the theory of the regional security complex. The authors reached reasonable conclusions that the theory of the regional security complex is effective in studying the problems of regional security.

Keywords: regional security, global security, Central Asia, regional security complex, theory of international relations.

References

- 1 Kulagin, V.M. (2012). *Sovremennaiia mezhdunarodnaia bezopasnost [Modern International Security]*. Moscow: KNORUS [in Russian].
- 2 Lukin, A.L. (2011). Teoriia kompleksov rehionalnoi bezopasnosti i Vostochnaia Aziia [Regional Security Complex Theory and East Asia]. *Oikumena. Rehionovedcheskie issledovaniia — Ecumene. Regional studies*, 2(17), 7–19 [in Russian].
- 3 Eivazov, Dzh.A. (2015). Teoriia rehionalnykh kompleksov bezopasnosti v izuchenii politicheskoi sistemy postsovetskogo prostranstva [The theory of regional security complexes in the study of the political system of the post-Soviet space]. Proceedings from National security of Russia in a globalized world: state, challenges, risks and mechanisms of sustainable development. *Mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia — International scientific conference. (Part 1, p. 410)* [in Russian].
- 4 Eivazov, Dzh.A. (2017). Sekiurizatsiia i rehionalnaia aktivnost derzhav na primere politiki Rossii v Ukrainskom krizise [Securitization and regional activity of powers on the example of Russian policy in the Ukrainian crisis]. *Mezhdunarodnye protsessy — International processes*, 4, 156–173 [in Russian].